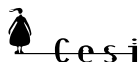

Mlade žene mijenjaju svijet!

Impresum

Urednica: Tajana Broz
Lektura i korektura: Martina Tuškan
Grafičko oblikovanje: ACT Printlab d.o.o.
Izdavačice: CESI
Naklada: 700 primjeraka

Kontakt adresa: CESI
Nova cesta 4, 10 000 Zagreb
tel: 385 1 24 22 800
fax: 385 1 24 22 801
e-mail: cesi@cesi.hr, www.cesi.hr, www.libela.org

Ova publikacija izdana je u okviru projekta Mlade žene za promjene uz potporu Ministarstva socijalne politike i mladih i Grada Zagreba.

Ovdje navedeni stavovi ne moraju nužno odražavati stavove Ministarstva socijalne politike i mladih i Grada Zagreba.

U publikaciji su korišteni tekstovi iz sljedećih publikacija:
Mlade žene to mogu: čitanka, CESI, Zagreb, 2008.
MIA: Mlade i aktivne, ur. Tajana Broz, CESI, Zagreb, 2008.

*Hvala Vedrani Kobaš i Sanji Cesar na suradnji pri izradi tih publikacija.
Hvala Karmeli Gajdek na uređivanju i dopuni poglavlja Feminizam i kratki pregled povijesti ženskog pokreta.*

Sadržaj

Feminizam i kratki pregled povijesti ženskih pokreta	3
Ljudska prava žena	10
Rodna ravnopravnost – osnovni pojmovi	15
Ima li demokracije bez žena?	25
Politička participacija mladih žena u Hrvatskoj	27
Žene i moć	29

Feminizam i kratki pregled povijesti ženskih pokreta

“Nikad nisam uspjela saznati što je to točno feminizam. Samo znam da me nazivaju feministicom svaki put kad iskažem nešto po čemu se razlikujem od otirača za cipele.”
Rebecca West

Feminizam predstavlja ideju o političkoj, ekonomskoj, socijalnoj i društvenoj ravnopravnosti žena i muškaraca. Temelj feminizma je vjerovanje da spol i/ili rod ne može i ne smije utjecati na društveni i politički položaj pojedinca/pojedinke te da je potrebno ukinuti svaku diskriminaciju u vezi s tim.

Feminizam uvodi razlikovanje spola kao biološke odrednice ljudi koji se rađaju kao osobe muškog odnosno ženskog spola i roda kao društveno konstruiranih identiteta koje ljudi usvajaju socijalizacijom, a sastoje se od prikladnih ponašanja, stavova, uloga i ak-

tivnosti koje se očekuju od muškaraca odnosno žena. U takvim konstruiranim rodnim identitetima feminizam nalazi uzrok društvene neravnopravnosti između žena i muškaraca, jer se identiteti koji se pripisuju muškarcima vrednuju više od identiteta pripisanih ženama. Rodni identiteti razlikovali su se u različitim povijesnim razdobljima te se i danas razlikuju od kulture do kulture što nam pokazuje da su oni nešto što se mijenja, odnosno nešto što nije biološki zadano. Maskulinitet (društveno konstruiran identitet muškarca) i feminitet (društveno konstruiran identitet žene) odnose se na oblik tijela, kosu i

frizuru, izbor odjeće, glas, pokrete tijela, način govora, izražavanje emocija, aktivnosti kojima se muškarac i žena bave i slično. Od muškaraca se očekuje da rade i prehranjuju obitelj, da budu aktivni i ambiciozni, da ne plaću te da piju pivo i gledaju nogometne utakmice. Od žena se očekuje da budu brižne majke i supruge, da vode brigu o kućanstvu, da budu tihe i nježne, da vole kuhati, peglati i čitati ljubavne romane. Kada jedni ili drugi ne ispune ta (i slična) očekivanja, nailaze na neodobravanje okoline te ih se pokušava vratiti u zadane norme ponašanja. Feminizam zahtijeva napuštanje takvog definiranja muškaraca i žena te traži da svaka osoba ima slobodu birati i kreirati svoj identitet uvažavajući na jednak način slobodu drugih osoba, te da bez obzira na svoje izbore ima jednaka prava i mogućnosti.

Postoje različiti pravci feminističke teorije. **Radikalne feministkinje**, naprimjer, usredotočene su na dokidanje društvenog sustava zasnovanog na patrijarhatu kojeg smatraju temeljem neravnopravnosti jer on služi očuvanju društvene dominacije muškaraca, te ističu važnost akcije i prosvjeda kao načina i metoda osvajanja ženskog prostora. **Socijalističke feministkinje** smatraju da je neravnopravnost žena tek dio cijele palete neravnopravnosti koju uzrokuje kapitalistički sustav te traže pravednije i solidarnije uređenje cjelokupnog društva, odnosno ekonomsku i društvenu preobrazbu sustava. Glavna metoda socijalističkog feminizma za rješenje ženskog pitanja jest dijalog. **Liberalne feministkinje** žele ostvariti ravnopravnost žena kroz političke i zakonodavne reforme. One smatraju da svaka žena ima sposobnosti i mogućnosti da ostvari ravnopravnost kroz

vlastito djelovanje i izbore te stoga nije potrebno u potpunosti mijenjati društveni sustav. Najvažniji zadatak, po njihovu mišljenju, jest potaknuti žene na obrazovanje i političku participaciju. **Ekofeministkinje** povezuju ekologiju i feminizam te se potreba za očuvanjem okoliša postavlja kao temelj feminističkog koncepta svijeta. One smatraju da dominacija nad ženama proizlazi iz iste ideologije koja provodi dominaciju nad prirodom. U patrijarhalnom društvenom uređenju muškarci su ti koji posjeduju i imaju kontrolu nad zemljom te je eksploatiraju i tako ostvaruju profit, a takav se model preslikava i na muško-ženske odnose u kojima muškarci podčinjavaju i eksploatiraju žene. U novije vrijeme razvila su se još dva važna pravca feminizma: **poskolonijalni feminizam** koji kritizira zapadne oblike feminizma, pogotovo radikalni i liberalni feminizam, odnosno njihovo tumačenje da se žensko iskustvo učini univerzalnim. Postkolonijalne feministkinje tvrde da su kulture suočene s posljedicama kolonijalizma bitno drukčije od zapadnih. One smatraju da spolna nejednakost nije glavni izvor patrijarhalizma, već uzimaju u obzir raso, vjersko i etničko tlačenje. **Transnacionalni feminizam** označuje umrežavanje žena istoka i zapada. Do njega je došlo prvenstveno zbog globalizacije i suočavanja s neoliberalnim kapitalizmom. Pojavljuje se 80-ih godina 20. stoljeća padom socijalističkih društava i porastom stanovništva, odnosno rastom obrazovanih i zaposlenih žena. Prije toga perioda feminizam je uglavnom bio podjeljen između istoka i zapada. Zbog brojnih problema s kojima su se žene istoka i zapada suočavale, počele su se umrežavati i solidalizirati.

Feministkinje spaljuju grudnjake?!

Postoji bezbroj stereotipa i mitova o feministkinjama i feminističkom pokretu, a jedan od najpoznatijih jest taj da feministkinje pale grudnjake. Tijekom jedne akcije američkih feministkinja postavljena je na ulicu "kanta oslobođenja" u koju su prisutne žene bacale sve ono što smatraju simbolom podčinjavanja žena: umjetne trepavice, grudnjake, steznike, kuhinjske krpe i slično. Mediji su drugog dana objavili bombastične članke o spaljivanju grudnjaka iako ništa od bačenih stvari nije zapaljeno.

Povijest feminizma je zapravo politička povijest ili drugim riječima, politička povijest uključuje žene i analizira rodnu politiku. Ciljevi prvih feministkinja bili su poboljšanje položaja žena u društvu, odnosno izjednačavanje prava žena s pravima muškaraca, što uključuje i pristup vlasti, kao i donošenje odluka na svim razinama. Dakle, one su se borile za obrazovanje žena, za ekonomski boljitak, za građanska prava i političku uključenost. Sve to uključuje političke pojmove kao što su: pravo, sloboda, jednakost i pravednost.

Kao politički pokret feminizam se javlja u 19. stoljeću u Europi, prvenstveno u Velikoj Britaniji, te u Sjedinjenim Američkim Državama, nakon čega se širi na ostale dijelove svijeta.

U ranijoj povijesti bilo je izvanredno snažnih, odvažnih i sposobnih žena. To su npr. carice i kraljice (carica Teodora, kraljica Kleopatra, kraljica Elizabeta, carica Katarina Velika), pjesnikinje, umjetnice itd. Međutim, one u svoje vrijeme nisu mogle utjecati na poboljšanje položaja većine običnih, potlačenih žena.

...da si rođena 1800. godine....ne bi mogla nositi hlače; ne bi mogla ići u školu; ne bi imala pravo glasa; morala bi se udati za onoga koga odabere tvoj otac; ne bi smjela koristiti kontracepciju; ne bi mogla raditi; o tvom životu odlučivao bi ili tvoj otac ili tvoj muž, jer bi bila njihovo vlasništvo.

Olympe de Gouges se u vrijeme Francuske revolucije borila za niz prava i

sloboda poput ukidanja robovskih odnosa, prava žena na razvod braka, pri-

znavanja prava djece rođene izvan braka. Na Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina koju je objavila francuska skupština 1791. godine, odgovorila je objavljivanjem Deklaracije o pravima žena i građanki, zahtijevajući jednaka prava muškaraca i žena pred zakonom, u državi i u obrazovnom sustavu. Završila je na giljotini.

U Engleskoj početkom 19. stoljeća **Mary Wollstonecraft** piše knjigu "Obrana ženskih prava" koja i danas slovi kao jedan od temelja feminizma. U toj knjizi ukazuje na neravnopravan položaj muškaraca i žena, zahtijeva ukinuće dvostrukih mjerila prema muškom i ženskom ponašanju, pravo žena na neovisan rad, školovanje te građanski i politički život.

Dakle, da bi se žene mogle boriti za sebe, morale su se svjesno, masovno i djelotvorno organizirati radi poboljšanja svog položaja. Ali, do toga su morala proći mnoga stoljeća.

Prvi organizirani pokreti (ili prvi val feminizma) započeli su krajem 19. stoljeća. Zašto baš tada? Zato što je u to vrijeme započela industrijska revolucija i žene su se počele zapošljavati u tvornicama. Prije toga radile su ili na polju ili u obrtničkoj radionici, odnosno kućnoj radinosti. Prvi put u povijesti žene su počele dobivati tjednu nadnicu na ruke. No, sva radna mjesta za žene bila su nesigurnija, nepouzdanija i lošije plaćena od muških. O karijeri i obrazovanju u to vrijeme mogle su samo sanjati.

U Sjedinjenim Američkim Državama "Pokret za ukidanje ropstva" daje poticaj američkim ženama da se politički

organiziraju protiv podčinjenosti. Mlada kvekerska sljedbenica, crkinja **Sarah Mapp Douglas**, zaslužna je za osnivanje "Ženskog društva protiv ropstva" 1833. godine gdje joj se pridružuju i druge žene među kojima je bilo i bjelkinja. Neke od članica tog društva s vremenom uviđaju da će za postizanje prava žena trebati odvojena i ciljana borba te osnivaju nove organizacije i pokrete za oslobođenje žena. **Elizabeth Cady Stanton** i **Lucretia Coffin Mott** 1848. godine u Seneca Fallesu organiziraju prvu Konvenciju o pravima žena na kojoj je donesena Deklaracija kojom se traži neovisnost za žene, jednakost pred zakonom, pravo na obrazovanje, pravo na rad i plaću te pravo glasa.

Dakle, prvi organizirani pokreti započeli su u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim američkim državama. Međutim, radnički i socijalistički pokreti rastu i diljem Europe, a pridružuje im se sve više žena.

Flora Tristan bila je jedna je od prvih socijalističkih feministkinja. **Aleksandra Kolontaj** je u Rusiji nastojala provesti socijalistički program za žene koji je zahtijevao: glasačko pravo, jednakost pred zakonom, pravo na razvod, pravo na pobačaj, dvomjesečni plaćeni porodiljni dopust, dječje vrtiće na poslu i u mjestu stanovanja, obrazovanje, kažnjavanje nasilja u braku te propagandu protiv skrivanja i isključivanja žena u velikim muslimanskim područjima Sovjetskog Saveza. Socijalistkinje su zaslužne i za uvođenje Dana žena. **Clara Zetkin** je 1910. godine predložila da jedanput godišnje na „Osmi mart“ socijalistkinje svih zemalja organiziraju svoj dan. Taj je dan trebao služiti borbi za žensko pravo glasa te upozoriti na

dugogodišnju borbu radnica da se ravnopravno uključe u radnički pokret. Osmi ožujak prerasta u Međunarodni dan žena i kao takav prvi se put obilježava 1911. godine. Tada se u Austriji, Danskoj, Njemačkoj i Švicarskoj u ožujku na ulicama okupilo mnoštvo žena, a osim prava glasa zahtijevale su i pravo na rad te prestanak diskriminacije na radnom mjestu.

Druga polovica 19. stoljeća obilježena je valom prosvjeda žena koje su tražile pravo glasa i sudjelovanja na izborima. Engleska riječ suffrage – izborni glas dala je naziv pokretu za žensko pravo glasa koji je još poznat i kao sufražetski. U Engleskoj 1897. godine nastaje Nacionalna unija žena za pravo glasa (NUWSS) na čelu s **Millicent Fawcett**. Žene su se često oku-

pljale ispred parlamenta, uzvikujući svoju poznatu parolu “Glas ženama!”. Između 1905. i 1914. godine, pripadnice pokreta su često podmetale požare u praznim zgradama, razbijale prozore na javnim zgradama i vršile druge sabotaže. **Emmeline Pankhurst**, jedna od organizatorica pokreta, bila je u tom razdoblju često uhićivana i zatvarana. Godine 1913. **Emily Wilding** bacila se pod kopita konja kralja Georga V. od čega je umrla nekoliko dana kasnije. Njezin je postupak natjerao javnost da prvi put ozbiljno razmisli o cilju za koji se ženski pokret bori. Zalaganjem Lloydja Georgea 1918. godine žene starije od trideset godina i sa završenim fakultetom dobile su pravo glasa. Tek desetak godina kasnije Engleskinje su ostvarile pravo glasa kakvo su imali muškarci.

Prve u Europi pravo glasa dobile su Finkinje 1906. godine, zatim Norvežanke 1913., Dankinje 1915., Nizozemke i Ruskinje 1917. godine. U Švedskoj su žene dobile ograničeno pravo glasa (pravo da biraju na općinskim izborima) 1863. godine, dok su puno pravo glasa dobile zakonom 1921. godine. Novozelandske su pravo glasa dobile još 1893. godine. U Australiji su dobile pravo glasa na parlamentarnim izborima 1902. Žene iz države Wyoming (SAD) prvi put su izašle na izbore 1869., dok su ostale Amerikanke pravo glasa dobile tek 1920. godine kada su potpuno izjednačene 19. amandmanom američkog ustava. U Velikoj Britaniji parlament je 1918. donio zakon kojim je priznato pravo glasa kućevlasticama iznad 30 godina, suprugama kućevlasnika, najmoprimcima nekretnina te diplomanticama sveučilišta. Novim zakonom iz 1928. muškarci i žene potpuno su izjednačeni. Zadnje u Eu-

ropi pravo glasa dobile su Švicarke i to tek 1971. godine! Žene u Hrvatskoj su 1945. prve na prostoru bivše Jugoslavije ostvarile pravo glasa.

Što je utjecalo na to da žene dobiju pravo glasa u većini zemalja baš 20-ih godina 20. stoljeća? Na to je prije svega utjecao Prvi svjetski rat. Zbog nedostatka muške radne snage poslodavci su morali sve više zapošljavati žene kako bi obavljale muške poslove. Zbog toga su se počeli razbijati uobičajeni seksistički stereotipi i predrasude te je javnost shvatila da žene trebaju jednako pravo glasa kao i muškarci.

Nakon Prvog svjetskog rata većina je djevojaka počela živjeti novim, neovisnim načinom života. Tako su djevojke iz srednjeg staleža mogle bez problema završavati osnovne i srednje škole, a pripadnice više klase probijale su se na sveučilišta i počele graditi karijeru.

No, početkom 30-ih, pred sam svjetski gospodarski slom, osjećala se sve veća nesigurnost i nemir. Velika kriza se sve više produbljavala, posla je bilo sve manje, konkurencija je bila nemilosrdna. Žene su stoga postale predmetom mržnje jer su „krale“ muška poslove.

A onda je došao Drugi svjetski rat i odjednom su se pravila ponovno promijenila. Kada su muškarci otišli u rat, žene su ponovno (kao i za vrijeme Prvog svjetskog rata) obavljale poslove koje „nisu za njih“. Kada je rat završio, većina je žena htjela nastaviti raditi, ali većina je muškaraca bila protiv toga i željeli su uvjeriti žene da im je najbolje da ostanu kod kuće.

Nakon Drugog svjetskog rata započinje novi val ženskog aktivizma ili drugi val feminizma. Osim što žene ponovno prosvjeduju i traže uvažavanje i priznavanje, one se počinju sastajati u ženskim grupama kako bi izmijenile svoja iskustva, diskutirale i postale osvještene.

Tada su započela i istraživanja o različitim aspektima života žena kao što su: obiteljski život, seksualnost, brak, spolne podjele na radnom mjestu, povezanost javnog i privatnog života, nasilje u obitelji i slično. Istraživanja su utvrdila da su obiteljske brige, emocionalna podrška i osobni odnosi jednako važni kao i posao i politika. Najpoznatije feministkinje drugog vala feminizma su **Simone de Beauvoir** i **Betty Friedan**.

Najvažnije feminističko djelo Simone de Beauvoir je knjiga „*Drugi spol*“ u kojoj analizira položaj žena nakon dva svjetska rata. Nakon dva svjetska rata žene su dobile veće društvene i seksualne slobode. Međutim, Simone je tvrdila da usprkos napretku žene nisu oslobođene od muškaraca i da ostaju u podređenom položaju. Ona u svojoj knjizi istražuje zašto su žene inferiorne, drugi spol: podređen, nekreativan i neslobodan. Osnovno razmišljanje u njenoj raspravi jest da je sloboda najpoželjnije ljudsko stanje, posebno sloboda izbora. Moderno društvo, kao i većina povijesnih društava, tvrdila je Simone, oblikuju ženu kao drugo, a muškarca kao jastvo. U „*Drugom spolu*“ Simone je obradila mnoštvo tema.

Istražila je biološka, psihoanalitička i marksistička objašnjenja ženske sudbine; ispitala povijesni odnos između spolova od primitivnih oblika društava do modernih vremena, promatrala seksualnost žena, analizirala žene u romanima muških autora te promatrala ulogu žene kao supruge i majke. Na kraju je zaključila da među spolovima ne postoji vječno neprijateljstvo, već da „nova“ suvremena žena treba imati veće mogućnosti. Potrebna je ravnoteža i slobodna razmjena među spolovima. Utvrdila je da muškarac i žena trebaju biti jednaki, odnosno ravnopravni.

Knjiga **Betty Firiden** „Feminine Mystique“ nikada nije prevedena na hrvatski. No, Betty je svojom knjigom probudila svijest o tome da odricanje od karijere, sretan obiteljski život i minuciozno obavljani kućanski poslovi, nejednake plaće i mnogi drugi aspekti ženskog života nisu prirodni poredak, nisu bogomdani i da tako ne mora ostati zauvijek. Ona je zaključila da s obzirom na to da su žene postale ravnopravne s muškarcima, dalje sve ovisi o njihovom slobodnom izboru. Do ovakvog zaključka Betty je došla počevši od sebe same, jer iako je imala stipendiju i doktorat psihologije, udala se za poslovno uspješnog čovjeka, rodila troje djece i odustala od vlastite karijere te nastavila pisati za lokalne novine i ženske časopise. Nakon mnoštva intervjua sa ženama sličnima sebi, zaključila je da problemi žena nisu seksualne prirode (što se odnosi na žensku histeriju) nego na problem identiteta: problem da zadovolje svoju osnovnu potrebu za rastom i razvojem vlastitih potencijala.

Treći val feminizma počinje 80-ih godina i intenzivira se 90-ih godina. U trećem valu pokušavaju se nadići rodne razlike, pa stoga postaje blizak nekim drugim teorijama, poput queer teorije, postkolonijalne teorije, transnacionalizma i ekologije. Dijeli se na tri glavna pravca: radikalni, socijalni i liberalni. No, bliskošću s navedenim teorijama, nastaju i: postkolonijalni feminizam, transnacionalni feminizam i ekofeminizam. Feministkinje trećeg vala pitaju se što je to dobro, a što ne za žene te pomaže ženama u izgradnji vlastitih identiteta. Najvažnije teme su: obiteljsko nasilje, reproduktivna prava, silovanje, seksualnost, „stakleni strop“, poslovna karijera žene, odgoj djece. Neke od najvažnijih predstavnica trećeg vala feminizma su: **Rebecca Walker, Gloria Steinem, Naomi Wolf**.

Većina feministkinja smatra da smo danas već u četvrtom valu feminizma. Feministkinje četvrtog vala feminizma su tehnički i internetski obrazovane. To su online i internet feministkinje. One su sposobne samostalno pisati. One vode twitter i facebook kampanje, ali i organiziraju razne susrete putem interneta. Pišu za različite portale i blogove. Povezuju se putem interneta. Imaju širok raspon tema i pitanja globalnih razmjera o kojima pišu, te izražavaju vlastito mišljenje. Facebook i twitter kampanje podigle su na noge žene diljem svijeta; od arapskog proljeća, preko occupy wall streeta, pobune u Londonu, dizanje mladih u Španjolskoj itd. Neke od internetskih stranica koje se bave feminizmom, a možemo reći da su začetnice četvrtog vala feminizma su Jezebel, Feministing, Feminist magazine, The F Word i drugi, te u Hrvatskoj Libela.org ili VoxFeminae.net.

Ljudska prava žena

*“Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima”
Opća deklaracija o ljudskim pravima*

Zašto su potrebni dokumenti koji se posebno bave ženskim pravima?

U svijetu i danas žive milijuni žena kojima su uskraćena temeljna ljudska prava. U ratnim su područjima žene izložene seksualnom nasilju; u nekim se dijelovima svijeta obiteljsko nasilje još uvijek smatra privatnom obiteljskom stvari ili se žene smatra odgovornima za nasilje; ženama se trguje i prisiljava ih se na prostituciju; sprječava im se ili otežava ulazak na tržište rada zato što jesu ili bi mogle postati majke; u nekim zemljama im je ograničeno ili zabranjeno sudjelovanje u javnom životu i pristup zdravstvenoj zaštiti. Svake minute u svijetu umre jedna žena zbog komplikacija u trudnoći ili pri porodu. Najčešći je uzrok smrti i invaliditeta kod žena u dobi između 15 i 44 godine nasilje nad ženama – više žena strada na ovaj način, nego zbog raka, malarije, prometnih nesreća ili ratnih zbivanja.

Kao izgovori za navedeno, koriste se pravne, kulturne ili vjerske odrednice koje se u praksi svode na jedno – da život žene vrijedi manje od života muškarca.

Diskriminacija žena je ukorijenjena u sustav i društvo. Čak su se i društvene znanosti (sociologija, psihologija, itd.), koje se diče kriterijima objektivnosti i vrijednosne neutralnosti, odnosima među spolovima i položajem žena počele baviti tek prije pedesetak godina i to na poticaj ženskog pokreta, bez podrške formalne akademske strukture.

Prvi međunarodni dokument koji, govoreći o ljudskim pravima, posebno naglašava jednaka prava žena i muškaraca je Povelja Ujedinjenih naroda. U preambuli Povelje Ujedinjenih naroda stoji da je jedan od temeljnih ciljeva

va te organizacije vraćanje “vjere u temeljna ljudska prava, dostojanstvo i vrijednost osobe, te jednaka prava muškaraca i žena”. Time je postizanje jednakosti žena i muškaraca postalo ugovornom obvezom svih zemalja članica Ujedinjenih naroda.

Pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća nastao je niz dokumenata koji su se odnosili na zaštitu ljudskih prava žena u područjima koja su smatrana najkritičnijima – područje političke participacije, stupanje u brak i državljanstvo, dok su druga prava obuhvaćena općim dokumentima.

Bilo je sve jasnije da ovakav sustav nije učinkovit u zaštiti i promicanju prava žena. Stoga je skupština UN-a 1963. godine naložila Ekonomskom i socijalnom vijeću da napravi nacrt deklaracije koja će definirati međunarodne norme za osiguranje jednakih

prava žena i muškaraca. Deklaracija o ukidanju diskriminacije žena usvojena je 1967. godine. Iako je riječ o deklaraciji, tj. izjavi moralne i političke namjere, bez ugovorne obveze, proces donošenja bio je težak. To je ujedno pokazatelj kakav je položaj žena u većini društava te koliko je takav instrument potreban. Posebno kontroverznima pokazali su se članak 6., koji se odnosio na jednakost u braku i obitelji, te članak 10., koji se odnosio na zapošljavanje. Brojni su bili pozivi na tradiciju, kulturu, običaje pomoću kojih se održavao ženin neravnopravni položaj. Kultura patrijarhata je bila toliko jaka i sveobuhvatna, da su se odmaci od nje činili ne samo teškima i nemogućima, već navodno i neprirodnima. Pozivanje na ravnopravnost i jednakost u obitelji, braku i na tržištu rada uvjetovalo je promjenu načina života. Iz današnje pozicije teško je zamisliti koliki značaj imaju ovi članci.

CEDAW – Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena

S vremenom se pojavila potreba za opsežnim međunarodno obvezujućim dokumentom kojim bi se ukinula diskriminacija žena. Rad na tekstu trajao je punih pet godina, a 1979. godine Generalna skupština UN-a usvojila je Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) sa 130 glasova za i 10 suzdržanih. Na snagu je stupila 1981. godine, brže no ijedan

drugi instrument. Do sada ju je ratificiralo preko 90% zemalja članica UN-a (185 zemalja). CEDAW je instrument s najviše rezervacija – velik broj država Konvenciju je ratificirao uz rezervaciju, odnosno, djelomično, jer neke odredbe ne žele primjenjivati (rezervacije koje su suprotne s glavnim principima Konvencije nisu dozvoljene).

Konvencija je prvi i jedini detaljni međunarodni ugovor kojim se jamče prava žena i traži sprječavanje diskriminacije žena. Vlade putem Konvencije dobivaju okvir za stvaranje politike koja sprječava rodnu diskriminaciju i postavlja jasne standarde za rodnu jednakost.

Sve zemlje koje su ratificirale CEDAW obvezale su se da će ukloniti sve oblike diskriminacije žena i osigurati njihovu ravnopravnost u području zakonodavstva, obrazovanja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite, obiteljskog, političkog i ekonomskog života. U ovom su dokumentu prvi put na jednom mjestu obuhvaćena građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna prava žena.

U CEDAW-u, diskriminacija se definira kao “*svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovi spola, kojemu je posljedica ili svrha ugroziti ili onemogućiti priznanje, uživanje i ostvarenje ljudskih prava i temeljnih sloboda ženama, temeljem jednakosti muškaraca i žena, u političkom, gospodarskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom području, bez obzira na njihovo bračno stanje*” (članak 1. Konvencije).

Ova vrlo široka definicija diskriminacije uključuje i formalne, lako prepoznatljive oblike diskriminacije, ali i one sofisticirane, koji se prepoznaju na osnovu promatranja posljedica ili namjera.

Što se duže radi na rješavanju problema diskriminacije, sofisticirani oblici kršenja ljudskih prava su češći. Primjerice, ako žene zakonski nemaju mogućnost zapošljavanja - diskriminacija je očita. Kad zakonska mogućnost postoji, ali se žene rjeđe zapošljavaju, imaju niže plaće ili ih je razmjerno malo na rukovodećim mjestima – diskriminaciju je teže uočiti, dokazati i ukloniti. CEDAW-om se zemlje potpisnice obvezuju i na to.

Člancima 7. i 8. države se obvezuju na provedbu odgovarajućih mjera za uklanjanje diskriminacije žena u političkom i javnom životu zemlje. Države potpisnice će jednako omogućiti muškarcima i ženama da biraju i budu birani na svim izborima i javnim referendumima, da sudjeluju u formuliranju i provođenju vladine politike, da imaju javne funkcije koje će obavljati na svim razinama vla-

sti, da sudjeluju u nevladinim udrugama koje se bave javnim i političkim životom u zemlji, da imaju mogućnost zastupanja svoje države na međunarodnoj razini i mogućnost sudjelovanja u radu međunarodnih organizacija.

Člankom 15. jamči im se jednakost pred zakonom, pravo upravljanja imovinom, sloboda kretanja i izbor mjesta boravka.

Države stranke obvezuju se da će poduzeti sve prikladne mjere, uključujući promjene zakona i privremene posebne mjere, kako bi žene mogle uživati sva ljudska prava i temeljne slobode. Države stranke se isto tako obvezuju da će poduzeti odgovarajuće korake protiv svih oblika trgovine i iskorištavanja žena. Posebno se govori o pravima seoskih žena, s obzirom na rad koji obavljaju, otežan pristup informacijama i drugim resursima.

CEDAW je jedini međunarodni instrument za zaštitu ljudskih prava kojim se jasno potvrđuju reproduktivna prava žena uključujući pravo da odrede broj djece i vrijeme kad će djecu imati.

U Konvenciji je dan okvir za propitivanje različitih snaga koje su stvorile i održavaju diskriminaciju na temelju spola, te ona predstavlja oruđe za uklanjanje diskriminacije žena. Njome se potiče djelovanje u gotovo svim područjima društva: politika, pravni sustav, zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvena zaštita, imovinska pitanja, obiteljski odnosi. U Konvenciji se zahtijeva ne samo formalna pravna jednakost već i jednakost ishoda – nije dovoljno samo donijeti zakone nego se pobrinuti da se zakoni stvarno primjenjuju i poštuju te da funkcioniraju i budu društveno relevantni. Konvencijom se naglašava da je diskriminacija društveno uvjetovana, tako da zakoni, politika i praksa mogu i bez namjere imati diskriminirajuće djelovanje. Time je dana osnova za proaktivan, dinamičan pristup rješavanju problema. Člankom 18. CEDAW-a regulirano je osnivanje Odbora za uklanjanje diskriminacije žena (Odbor CEDAW-a), kako bi se pratio napredak u primjeni odredaba Konvencije. Glavni je za-

datak Odbora pratiti na koji se način primjenjuju odredbe Konvencije u zemljama strankama. One su dužne periodično podnositi izvješće odboru, a zadatak je odbora procijeniti izvješća i dodatne pristigle informacije. Odbor može dati preporuke i tražiti dodatna izvješća. Odbor također prima "izvješća u sjeni" od nevladinih udruga, kojima se dopunjuju, propituju ili ispravljaju vladina izvješća.

CEDAW-om se, međutim, ne pruža mogućnost žrtvama kršenja prava na nacionalnoj razini da potraže rješenje na međunarodnoj instanci. Ta pitanja regulira Fakultativni protokol. Protokol je prihvaćen 1999., nakon godina rada i zahtjeva ženskih nevladinih udruga. Prema protokolu, na čije članke nije moguće uložiti rezervaciju, osoba koja smatra da su joj prekršena prava zajamčena CEDAW-om, može se obratiti Odboru CEDAW-a. Nema mogućnosti da dobije kompenzaciju (kao što je moguće, recimo, pri Europskom sudu za ljudska prava), ali Odbor može izreći preporuke.

Usvajanjem bilo kojeg međunarodnog dokumenta država postaje odgovorna za provođenje prava koja se tim dokumentom jamče – pri tome građani i građanke imaju regulatornu i kontrolnu funkciju, no zatraže li oni svoja prava, dokument će doista zaživjeti. Vlade često zanemaruju svoje "ugovorne obveze" zbog toga što ljudi ne znaju za postojanje potpisanih konvencija i ugovora i zato što ne znaju koja su im sredstva na raspolaganju kako bi ta prava zatražili. Ovo se posebno odnosi na žene, zbog uobičajenog patrijarhalnog načina razmišljanja o položaju žena u društvu.

Misli globalno, djeluj lokalno – Misli lokalno, djeluj globalno

Sustav međunarodnih ljudskih prava predstavlja glavni element pokušaja obrane ženskih prava na svjetskoj razini. Stvaranje skupa međunarodnih normi nije moguće bez sudjelovanja žena iz svih regija, u svoj njihovoj različitosti; time se omogućuje povezanost nacionalnog i globalnog. Žensko globalno djelovanje nije ograničeno samo na “ženska pitanja”; značajan je njihov doprinos demilitarizaciji i razoružanju, opismenjavanju i osnovnom obrazovanju te pokretu za očuvanje i obnovu okoliša.

Ovakvo holističko shvaćanje jasno se ističe u djelovanju ženskih grupa na velikim međunarodnim skupovima. Svjetska konferencija o ljudskim pravima, održana 1993. godine u Beču, pokazala je učinkovitost umrežavanja i lobiranja za ljudska prava. Žene koje su sudjelovale predstavljale su tisuće drugih koje su bile prisutne na lokalnim skupovima gdje su izradile nacrt svojih zahtjeva za konferenciju. Na Konferenciji su prikazale gotovo milijun prikupljenih potpisa kojima se od UN-a zahtijeva da se ženska prava priznaju kao ljudska prava. Trideset tri žene su svjedočile o kršenjima ljudskih prava žena uključujući i kršenje prava na život. Rezultat ovih nastojanja bilo je priznanje zemalja članice UN-a da su različiti oblici nasilja nad ženama širom svijeta kršenje ljudskih prava na koje treba odgovoriti postavljanjem međunarodnih normi, te

da su ženska prava univerzalna ljudska prava i da ih treba promatrati tako, a ne odvojeno od drugih pitanja vezanih za ljudska prava.

Na Međunarodnoj konferenciji o stanovništvu i razvoju, održanoj u Kaiuru 1994. godine, utvrđeno je da su reproduktivna prava ljudska prava i da je ljudsko pravo žena da ostvare najviši standard reproduktivnog i seksualnog zdravlja. Na konferenciji se posebno govorilo o potrebi rješavanja problema diskriminacije djevojčica.

1995. godine u Pekingu je održana IV. svjetska konferencija o ženama na kojoj je sudjelovalo oko 50 000 ljudi (vladina i nevladina izaslanstva, predstavnici UN-a i medija), a održan je i poseban forum nevladinih udruga. Na kraju konferencije, usvojena je Pekinška deklaracija i Akcijska platforma. Platforma identificira 12 ključnih područja na kojima treba raditi da bi se postigla ravnopravnost žena i muškaraca: siromaštvo, obrazovanje, zdravlje, nasilje, oružani sukob, gospodarstvo, odlučivanje, institucionalni mehanizmi, ljudska prava, mediji, okoliš, djevojčice. Dokument uključuje globalnu analizu položaja žena te pregled politike, strategija i mjera za promicanje prava žena širom svijeta. U njemu je sažeto pedeset godina rada na principima i standardima ljudskih prava i naglašeno je da su sva ljudska prava

univerzalna, nedjeljiva, međuovisna i međusobno povezana. Ova su područja potvrđena i u Milenijskoj deklaraciji

i definirana kao ciljevi koje treba ostvariti do 2015. godine.

Rodna ravnopravnost – osnovni pojmovi

„Nema jednostavne reforme. To je zapravo revolucija. Ljude je lako razlikovati na osnovu spola i rase i zbog toga su to primarni načini podjele ljudskih bića na superiorne i inferiorne grupe i na jeftinu radnu snagu o kojoj ovaj sustav još uvijek ovisi. Ovdje govorimo o društvu u kojem neće biti uloga, osim onih koje sami odaberemo ili sami zaslužimo. Ovdje, zapravo, govorimo o humanizmu.“ Gloria Steinem

Rod i spol

Iako se pojam roda pojavio relativno kasno, kroz povijest možemo pratiti kritiku ideje o prirodnosti podjele različitih uloga između muškaraca i žena.

Termin spol se odnosi na fizičke razlike tijela, dok se rod odnosi na psihološke, društvene i kulturološke razlike između muškaraca i žena. Rod je

konstitutivni element društvenih odnosa koji se bazira na percipiranoj razlici između spolova. Kategorija roda se odnosi na društveno konstruirano i naučeno ponašanje. Ljudi se rađaju kao pripadnici muškog i ženskog spola, ali socijalizacijom uče i usvajaju prikladna ponašanja, uloge, stavove

i aktivnosti s obzirom na pripadnost određenom spolu. Važno je naglasiti da je mnogo od onoga što smatramo prikladnim za muškarce i za žene determinirano kulturom i društvom u kojem živimo. Rodne uloge muškaraca i žena uvelike se razlikuju od kulture do kulture, od jedne društvene grupe do druge, unutar samog društva kao i kroz povijesna razdoblja. Biološkim se razlikama između muškaraca i žena ne mogu opravdavati kulturalne razlike, niti bi one trebale imati socijalno, političko i ekonomsko značenje.

Prema definiciji Vijeća Europe rod je “društveno konstruirana definicija muškarca i žene. To je društveno oblikovanje biološkog spola, određeno shvaćanjem zadataka, djelovanja i uloga pripisanih muškarcima i ženama u društvu u javnom i privatnom životu. To je kulturno specifična definicija femininosti i maskuliniteta i prema tome promjenljiva u vremenu i prostoru. Konstrukcija i reprodukcija roda zauzima mjesto i

na individualnom i na društvenom nivou. Obje su jednako važne. Individualno ljudska bića oblikuju rodne uloge i norme kroz svoje aktivnosti i reproduciraju ih konformirajući se s očekivanjima. Postoji rastuća svijest da rod treba uzeti u obzir na političkom i institucionalnom nivou. Rod nije samo društveno konstruirana definicija žena i muškaraca, to je i društveno konstruirana definicija odnosa između spolova. Konstrukcija sadrži nejednaki odnos moći s muškom dominacijom i ženskom subordinacijom u većini sfera života. Muškarci i njihovi zadaci, uloge, ponašanje i vrijednosti koje im se pripisuju su u mnogim aspektima vrednovani više nego žene i ono što se uz njih veže. Sve se više prepoznaje ta karakteristika društva: da je pristrano, pod utjecajem muškog. Muška je uloga preuzeta kao norma za društvo kao cjelinu, što se reflektira u politici i strukturama. Politika i strukture često nenamjerno reproduciraju rodnu nejednakost.”

SPOLNO / RODNI KVIZ

1. Žene rađaju djecu, muškarci ne.
2. Male su djevojčice nježne, a dječaci čvrsti.
3. Mladići imaju jači seksualan nagon od djevojaka.
4. Prosječna ženska starosna mirovina u Hrvatskoj niža je od muške za 22%.
5. Žene mogu dojeti, muškarci ne.
6. Većina radnika na gradilištima su muškarci.
7. U starom Egiptu muškarci su ostajali kod kuće i vezli. Žene su vodile obiteljske poslove. Žene su nasljeđivale obiteljski imetak, muškarci ne.
8. Muškarci u pubertetu mijenjaju glas, žene ne.
9. U jednoj studiji o dvjesto dvadeset i četiri različite kulture/društva, pronađeno je pet kultura u kojima jedino muškarci kuhaju i trideset šest kultura u kojima žene obavljaju sve poslove gradnje kuća i naselja.
10. Prema statistikama UN-a žene zarađuju samo deset posto svjetskog dohotka, a obavljaju šezdeset sedam posto svjetskoga rada.¹

¹ 1) S, 2) R, 3) R, 4) R, 5) S, 6) R, 7) R, 8) S/R, 9) R, 10) R

Rodni identiteti i rodne uloge

Naše koncepcije rodnog identiteta i uloga formirane su u vrlo ranoj životnoj dobi tako da ih kao odrasle osobe većinom uzimamo “zdravo za gotovo”. Rodna socijalizacija odnosi se na učenje rodnih uloga kroz niz društvenih faktora kao što su, naprimjer, obitelj, škola i mediji. Rodna uloga je način na koji se osoba ponaša kao muško ili žensko.

Rodni identitet je uvjerenje osobe, način na koji osoba vidi sebe kao muško ili žensko, ili se pak određuje van ovih identitetskih kategorija. Rodni identitet je rezultat dugotrajnih razvojnih događaja koji mogu, ali i ne moraju potvrđivati nečiji očigledan biološki spol. Iako je rodni identitet većine osoba u skladu s njihovim biološkim spolom, to nije uvijek slučaj.

Međutim, rod predstavlja više od samog učenja kako se ponašati kao dječak ili djevojčica. Nema aspekta života koji nije prožet rodom. Činjenica da se rod kontinuirano, uvijek iznova uči, ilustrira važnost koncepta društvene reprodukcije. Mi reproduciramo – odnosno, činimo rod – u tisućama malih ponašanja tokom dana. Ovaj isti proces nam pomaže da shvatimo rod kao društvenu instituciju, proizvedenu i uvijek iznova proizvođenu u našim interakcijama s drugima.

Maskulinitet (društveno konstruiran identitet muškarca) i femininitet (društveno konstruiran identitet žene) obično se odnose na oblik tijela, kosu i fri-

zuru, izbor odjeće, glas, pokrete tijela, način govora, izražavanje emocija, aktivnosti kojima se bave i ostale karakteristike. Maskulinitet i feminitet mogu se proučavati kroz kulturalne stereotipe, psihološke karakteristike i individualni osjećaj nečije ženstvenosti ili muževnosti.

Razvoj rodnih identiteta objašnjavaju različite teorije, a neke od njih su psihoanalitička teorija (Freud, 1927.), teorija kognitivnog razvoja (Kohlberg, 1966.), teorije učenja koje naglašavaju važnost direktnog pojačanja (Weitzman, 1979) i učenja po modelu (Mishel, 1970). U većini teorija proces uključuje dvije faze: u prvoj dijete spoznaje svoj spol, a u drugoj što znači biti muškog ili ženskog spola u terminima maskuliniteta i femininiteta.

Maskulinitet i feminitet se, popularno, promatraju kao suprotnosti: npr. ako je neka karakteristika proglašena maskulinitetom, onda će njena suprotnost biti proglašena femininitetom. Ali ovaj rodni polaritet nije uvijek slučaj. Feminine i maskuline karakteristike ne moraju biti suprotstavljene jedne drugima, one su samo različite. Odnose među rodovima uvelike može olakšati način promatranja koji ne vidi maskulinitet i femininitet kao suprotnosti već kao različitosti, a takvo promatranje također predstavlja put ka kreiranju ravnopravnijih odnosa u društvu.

Najjednostavniji model korišten u konceptualizaciji rodnih uloga je onaj koji promatra “potpuno maskulino” i “pot-

puno feminino” kao dva ekstrema na suprotnim krajevima kontinuuma. Pretpostavka ovog modela je da što je snažnije i dominantnije nečije maskulino ponašanje to će biti slabije i manje zastupljeno nečije feminino ponašanje i obrnuto. Noviji koncepti femininiteta i maskuliniteta sugeriraju da su ove dvije kvalitete u većoj mjeri nezavisne nego što nam to bipolarni model govori. Ovaj model kaže su maskulino i feminino dvije odvojene dimenzije i da neke osobe mogu pokazivati visok stupanj i maskulino i feminino ponašanja. Takve osobe su nazvane androgini.

Sva društva imaju određena očekivanja od muškog i ženskog roda. Ova očekivanja čine rodne uloge i norme koja postaju društvene smjernice za ponašanje svakog pojedinog roda. Dvije najjače rodne norme za žene su bile majčinstvo i stabilan brak. Tradicionalno, ro-

ditelji su odgajali svoje kćeri da bi ispunile ulogu majke i supruge. Sasvim suprotno, tradicionalna muška rodna uloga, dopuštajući očinstvo i brak, omogućavala je puno širi spektar djelovanja.

Pojedinci/ke koji/e izlaze ili pokušavaju izaći iz svojih stereotipnih rodnih uloga nailaze na neodobravanje okoline i pokušaje da ih se smjesti u “mušku” ili “žensku kutiju”. Oni predstavljaju potencijalnu opasnost društvu jer predstavljaju nešto novo, oni mijenjaju i ruše ustaljene rodne norme i odnose. Zato društvo nastoji sankcionirati takvo ponašanje.

Osobe čiji rodni identitet ili rodna prezentacija nije u skladu sa spolno uvriježenim tradicionalnim rodnim ulogama nazivamo transrodnim osobama. Osobe su najčešće društveno marginalizirane i izvrgnute različitim oblicima nasilja.

Rodna/spolna diskriminacija

U društvu postoje odnosi dominacije i podređenosti u kojima je jedan dio društva u povoljnijem položaju od drugog zbog svog roda. Odnosi između muškaraca i žena su patrijarhalni, oni reflektiraju i nastavljaju hijerarhiju u kojoj su žene subordinirane muškarcima. Termin **patrijarhat** doslovno znači “vladavina oca” i koristi se za opis odnosa moći između muškaraca i žena, opis strukture obitelji i dominacije oca unutar nje. Dominacija oca unutar obitelji simbolizira mušku dominaciju i u svim ostalim institucijama – vojska policija, industrija, teh-

nologija, financije, znanost i politika koje su u muškim rukama.

Ženska subordinacija se reflektira u neravnopravnosti i razlikama između muškaraca i žena u obitelji i zajednici, a isto tako i u svim društvenim, ekonomskim, kulturalnim i političkim interakcijama i odnosima. Muška se dominacija pojavljuje na svim nivoima kulture i u svakodnevnim interakcijama, prenosi se s generacije na generaciju kroz dijeljenje sistema simbola, uključujući jezik, religiju i medije.

Patrijarhat ženama oduzima moć na mnogo načina: uvjeravajući ih da su inferiorne u odnosu na muškarce; tražeći od njih da se konformiraju s određenim stereotipnim, tj. “prikladnim” ponašanjem; niječući im kontrolu nad njihovim tijelima, životima i radom, ograničavajući im pristup resursima i ograničavajući im mogućnost da sudjeluju u donošenju odluka koje utječu na njihove živote.

Različiti oblici kontrole djeluju tako da jačaju jedni druge i rezultiraju marginalizacijom žena u ekonomskim, društvenim i političkim procesima. Primjere možemo naći u svim područjima života: mali je broj žena na vodećim položajima, ženski rad se definira kao različit i manje važan od muškog, žene su nedostavno zastupljene u društvenim, političkim, ekonomskim i legalnim institucijama, nasilje prema ženama je u porastu, nejednako se financiraju ženske i muške aktivnosti (npr. sport), žene su tretirane kao seksualni objekti.

Muškarci kao grupa uživaju najviše povlastica patrijarhata, ali i to ima svoju cijenu. Ima muškaraca koji ne žele vladati ženama, izrabljivati ih, ali se isto tako boje ostati bez povlastica koje im patrijarhat donosi. U ta-

kvoj situaciji oni izabiru onu što im je najlakše, a to je pasivno podupiranje muške dominacije.

Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) sadrži definiciju termina **diskriminacija žena** koji označava “svaku razliku, isključenje ili ograničenje učinjeno na osnovi spola kojemu je posljedica ili svrha da ženama ugrozi ili onemogući priznanje, uživanje ili korištenje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, gospodarskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom području, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovi jednakosti muškaraca i žena.” Važno je napomenuti da su ovom definicijom obuhvaćene neposredna i posredna diskriminacija. Posredna diskriminacija se odnosi na mjere ili pravne norme koje su neutralne ili jednake za sve, ali njihove posljedice većinom pogađaju žene.

Posredna je diskriminacija češća u demokratskim društvima jer zakoni sprečavaju otvorenu diskriminaciju.

U pravnom smislu RH je tek 2003. godine eksplicite navela definiciju diskriminacije u okviru Zakona o ravnopravnosti spolova i ta je definicija sadržajno proširena na oba spola:

“Diskriminacija predstavlja svako normativno ili stvarno, izravno ili neizravno razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje temeljeno na spolu kojim se otežava ili negira ravnopravno priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava muškaraca i žena u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, građanskom i svakom drugom području života.”

Zakonom o suzbijanju diskriminacije iz 2008. godine diskriminacija se definira na sljedeći način:

Članak 1.

(1) Ovim se Zakonom osigurava zaštita i promicanje jednakosti kao najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske, stvaraju se pretpostavke za ostvarivanje jednakih mogućnosti i uređuje zaštita od diskriminacije na osnovi rase ili etničke pripadnosti ili boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili obiteljskog statusa, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog naslijeđa, rodnog identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije.

(2) Diskriminacijom u smislu ovoga Zakona smatra se stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe po osnovi iz stavka 1. ovoga članka, kao i osobe povezane s njom rodbinskim ili drugim vezama.

(3) Diskriminacijom se smatra i stavljanje neke osobe u nepovoljniji položaj na temelju pogrešne predodžbe o postojanju osnove za diskriminaciju iz stavka 1. ovoga članka.

Seksizam

Seksizam je oblik društvene diskriminacije i segregacije osobe na temelju spola. Glavne žrtve su žene pa seksizam stoga možemo definirati kao skup vjerovanja i djelovanja koja privilegiraju muškarce u odnosu na žene te podcjenjuju i degradiraju vrijedno-

sti i aktivnosti povezane sa ženama. Dominacija muškaraca i muškog je usadena u jezik i način razmišljanja, a nejednaki odnosi moći oblikovani su i ugrađeni u društvene institucije kao što su obitelj, pravni sistem, religiozni sistem i uvjerenja.

Neki autori navode različite vrste seksizma pa tako Peter Glick i Susan Fiske (1997.) navode da seksizam može biti ambivalentan (podvojen) uključujući neprijateljski seksizam i negativne stereotipe o ženama te benevolentan (dobrohotnan) kada se ženama pripisuju “pozitivne” karakteristike kao što su “žene su nježne, nevine”, “žene treba zaštititi”. Ovaj posljednji je često popraćen iskrenom naklonošću i osoba s takvim stavom često nije svjesna seksističkih implikacija koje usmjeravaju ženu u tradicionalnu ulogu i održavaju neravnomjernu raspodjelu moći između muškaraca i žena. Neprijateljski i dobrohotni seksizam sadrže u sebi iste pretpostavke (žene su slabiji spol), polaze od tradicionalnih rodnih uloga i služe opravdanju i održavanju patrijarhalnih društvenih struktura.

Donošenje antidiskriminacijskih zakona, ali i neke druge društvene promjene dovele su do manje društvene prihvatljivosti seksističkih pogleda, ali ne i do stvarne promjene i slabljenja uvjerenja koji služe održavanju postojećih odnosa moći. Neki teoretičari u Sjevernoj Americi govore o obliku seksizma koji je prihvatljivije izražavati, a nazivaju ga neoseksizam ili moderni seksizam. Ova perspektiva naglašava da neki ljudi koji vjeruju u ravnopravnost u isto vrijeme gaje negativne osjećaje prema ženama. Posljedica su uvjerenja da diskriminacija više nije problem u društvu, a manifestira se štetnim tretiranjem žena na društveno prihvatljiv način. Tako oni smatraju da neke strategija za promicanje rodne ravnopravnosti, kao što su afirmativne mjere, ne treba primjenjivati jer je ravnopravnost postignuta.

Seksizam se javlja na različitim razinama od individualne do institucionalne, a odgajanje dječaka i djevojčica da

se ponašaju u skladu sa stereotipima jedan je od načina kojim se seksizam održava. Dakle, i muškarci i žene su od rođenja socijalizirani/e za prihvaćanje seksističkog razmišljanja i djelovanja što objašnjava činjenicu da žene mogu biti seksistice kao i muškarci.

Očekivanja okoline i stavovi odraslih o rodno prikladnom ponašanju dovede do različitog ponašanja prema muškocij i ženskoj djeci, što rezultira diferencijalnim ponašanjem djece koje je konzistentno sa stereotipnim očekivanjem kulture u kojoj žive. Tako se od trenutka rođenja od žena manje očekuje, manje ih se ohrabruje te one postavljaju niže ciljeve u životu, nedostaje im samopouzdanja i često se ponašaju kao žrtve kada im se nameće seksistički obrazac ponašanja.

Društvene uloge koje se pripisuju ženama i muškarcima nisu samo različite, one su i različito vrednovane. Ženski rad se definira kao različit i manje važan od muškog. Čim neka profesija postane feminizirana, tj. većinu čine žene, u pravilu ta profesija postaje slabije plaćena. Ne zato što žene slabije obavljaju posao, već sama činjenica da je to žensko zanimanje, utječe na smanjivanje naknada.

Kada se nađu u sferi javnog djelovanja žene uglavnom ostaju u tipičnim ženskim sektorima kao što su socijalna skrb, prosvjeta. Nalaze se na hijerarhijski nižim pozicijama, s nižom plaćom i društvenim statusom. Kada se nađu u politici i ovdje se usredotočuju na ženske teme, a piramidalna zakonitost prema kojoj žene iščezavaju s najviših pozicija odlučivanja je ovdje posebno uočljiva. Za prisutnost žena u najvišim razinama političkog odlučivanja

od većeg su značenja natalitet zemlje, izdvajanje za javnu potrošnju, naročito obrazovanje žena, njihova brojnost u radnoj snazi, pozicije koje zauzimaju u procesu rada te društveni status. Dosadašnja iskustva pokazuju da je bez društvene kontrole nerealno očekivati pozitivne pomake glede brojnijeg uključivanja žena na pozicije s kojih se odlučuje o njihovoj sudbini. Međutim i kad se postigne paritet u parlamentu, problemi i dalje postoje. Parlamentarne zastupnice iz Švedske i Norveške govore o tome kako su i u “najravnopravnijim” parlamentima žene diskriminirane. Najčešće metode koje koriste zastupnici su ignoriranje, izrugivanje, uskraćivanje informacija, dvostruko kažnjavanje (npr. žena koja se angažira u svom zvanju je loša majka, a ona koja na prvo mjesto stavlja obitelj, smatra se neangažiranom) te nametanje krivnje i sramote.

Način na koji je žena prezentirana u medijima ocrtava položaj žene u suvremenom društvu kojim dominiraju muški principi. Možemo, također, naglasiti snažan utjecaj stereotipa koji ženu automatski prikazuju kao seksualni objekt, podčinjenu htijenjima i maštarijama dominantnih muškaraca. Što se tiče tematskih područja u kojima žene najče-

šće djeluju, ona su vezana, uglavnom, uz umjetnost ili zabavu, sport, socijalnu i zdravstvenu problematiku. U nekim područjima ih uopće nema - nacionalna obrana, religijska pitanja, ljudska prava, pobune i demonstracije. Krajnji zaključak ovog istraživanja koje su provele B.a.b.e. je da su hrvatski mediji još uvijek pod snažnim utjecajem stereotipa, te da se rad, status i značaj žena u društvu i politici podcjenjuje i zanemaruje. Jezik, način razmišljanja i komuniciranja s drugima ostvaruje i utjelovljuje mušku dominaciju. Ono što je u jeziku muško općenito je osnovno, a ono što je žensko je sporedno i/ili neodobravano. Rječnik hrvatskog jezika (Anić 2001, 1991) kaže da je žena osoba po spolu suprotna muškarcu a muškarca defini- ra kao odraslu osobu muškog spola. Nazivi zanimanja, osim za tradicionalno ženska zanimanja kao što su medicinska sestra i kućanica, također su muška. Termini gospođa i gospođica ukazuju na bračni status žene, dok kod muškaraca ne postoje nazivi koji bi ukazivali na njegov bračni status.

Ovakvi jezični obrasci reflektiraju mušku dominiranu kulturu. Kako jezik odražava način na koji vidimo svijet, ovakvi obrasci reproduciraju i jačaju tu kulturu.

Rodna ravnopravnost

Rodna ravnopravnost znači da i muškarci i žene uživaju isti status i imaju jednake uvjete za realizaciju svih svojih potencijala da bi pridonijeli politič-

kom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom razvoju njihovih ekonomija/država i da bi imali koristi od rezultata. To znači da nečija prava i moguć-

nosti ne ovise o tome da li je muškog ili ženskog spola. Isto tako, to je i jednako vrednovanje od strane društva i sličnosti i razlika između muškaraca i žena i uloga koje obavljaju. Rodna

ravnopravnost je neophodna za postizanje održivog razvoja i može biti postignuta samo kroz partnerstvo muškaraca i žena.

Postizanje ravnopravnosti zahtijeva prepoznavanje činjenice da su postojeći društveni, ekonomski, politički i kulturalni sistemi ovisni o rodu. Zbog postojećeg dispariteta jednak tretman žena i muškaraca nije dovoljan za postizanje rodne ravnopravnosti, već je neophodno osnaživanje žena i provođenje posebnih afirmativnih akcija (npr kvote, pozitivna diskriminacija). Važno je napomenuti da su takve mjere privremene. Neophodne su promjene u institucionalnim praksama i društvenim odnosima da bi ženski interesi i potrebe oblikovali odluke zajednice u istoj mjeri u kojoj to čine muški interesi i potrebe. Neophodna je transformacija struktura i sistema koji leže u osnovi ženske subordinacije i rodne neravnopravnosti.

Pažnja posvećena ženskim pitanjima i prioritetima u razvojnim politikama razvijala se od ranih 70-ih godina kada je fokus bio na projektima koji su bili usmjereni samo na žene, preko pokušaja kojima su u već postojeće projekte uključivane odvojene aktivnosti

i resursi za žene ili su žene bile uključena u projekte na istoj osnovi kao i muškarci bez usmeravanja na pitanja rodne ravnopravnosti, pa do sadašnje perspektive rodno osvještene politike koja traži propitivanje i ponovnu temeljitu evaluaciju razvojnih prioriteta.

Raniji pristupi su bili usmjereni na ono što ženama nedostaje imajući u osnovi pretpostavku da je problem u ženama koje se trebaju mijenjati da bi imale koristi od razvojnih procesa. Noviji pristup naglašava da su žene u potpunosti integrirane u društvo i razvojne procese te da je njihov rad ključan za održanje eko-

nomije. Problem je rodnoj neravnopravnosti jer društvene strukture i procesi stvaraju neravnopravnost između muškaraca i žena u resursima, mogućnostima i donošenju odluka. Zbog toga je potrebno uzeti u obzir širi kontekst u kojem žene žive, a društvo i institucije moraju promijeniti shvaćanje i praksu u podršci ravnopravnom izboru i mogućnostima.

U svim razvijenim zemljama se, s ciljem postizanja rodne ravnopravnosti, sve veća pažnja poklanja utvrđivanju posljedica koje će bilo koja planirana akcija imati za muškarce i žene. Uzimaju se u obzir njihova različita iskustva, postavljaju se kao integralna dimenzija u osmišljavanju, implementaciji, praćenju i vrednovanju politika i programa da bi muškarci i žene imali jednaku korist u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama. Rodna ravnopravnost je društveno, a ne samo “žensko” pitanje.

Vijeće Europe definira taj proces, nazvan **rodno osviještena politika (gender mainstreaming)**, kao “reorganizaciju, poboljšanje, razvoj i evaluaciju političkih procesa, tako da je perspektiva rodne ravnopravnosti uključena u svaku politiku na svim nivoima i u svim stadijima, od strane učesnika/ica koji su normalno uključeni u stvaranje politike”.

Da bismo osigurali da će intervencija stvarno pridonijeti promociji rodne ravnopravnosti i društvenom pravičnom ljudskom razvoju nužno je provesti rodnu analizu. Kao početne točke ovakve analize uzete su sljedeće pretpostavke:

- » podjela rada prema spolu je početna točka za mnoge nesrazmjere i neravnopravnosti u društvu
- » pristup sredstvima odvojen je od kontrole nad sredstvima,
- » sredstva uključuju materijalna sredstva, ali i vrijeme, informacije i znanje,
- » ravnopravnost de iure ne dovodi nužno do ravnopravnosti de facto,
- » kultura, stavovi i stereotipi duboko utječu na pristup i kontrolu sredstava, te stoga i na realizaciju rodne ravnopravnosti de facto.

Utvrđeni su preduvjeti za provođenje rodno osviještene politike i na prvom mjestu je postojanje političke volje na najvišoj razini te uspostavljeni institucionalni mehanizmi i politika za promicanje rodne ravnopravnosti, postojanje rodno osjetljive statistike, poznavanje rodnih odnosa i funkcioniranja državne uprave, osigurana potrebna financijska sredstva i ljudski resursi i sudjelovanje žena u političkom i javnom životu te u procesima donošenja odluka.

Koncept integriranja rodnog aspekta u javnu politiku prihvaćen je kao strategija za postizanje rodne ravnopravnosti 1995. godine na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama u Pekin-

gu, iako se pojavio ranije. Integriranje rodnog aspekta postavlja rodnu ravnopravnost u centar donošenja odluka, planova, postupaka, proračuna, a može i ukazati na potrebu za promjenom ciljeva, strategija i akcija kako bi se osiguralo da žene i muškarci mogu utjecati i imati koristi od procesa ra-

zvoja. Shvaćeno je da ciljevi rodne ravnopravnosti utječu na sve osnovne tokove ekonomske i socijalne politike koja proizvodi glavne resurse te da je ravnopravnost ne samo uvjet za postizanje socijalne pravde, već i za postizanje razvoja i mira u svijetu.

Ima li demokracije bez žena?

“One koje su u prošlosti bile obespravljene, marginalizirane ili ušutkane, trebaju sigurnost zajamčenog glasa i u razdoblju prijelaza prema punom i jednakom pravu građanstva demokracije moraju učiniti nešto kako bi ispravile neravnotežu koju su naničela stoljeća nepravde.” Anne Phillips

Demokracija podrazumijeva sudjelovanje građana i građanki u procesima donošenja političkih odluka koje će vrijediti za cijelu zajednicu, bilo putem izravnog sudjelovanja u tim procesima ili putem biranja svojih zastupnika i zastupnica koji će u njihovo ime donositi odluke. Iako o demokraciji govorimo još od vremena antike, definiranje onih koji čine građanstvo kroz povijest se razlikovalo. Status građanstva su sve do počet-

ka 20. stoljeća u pravilu imali samo muškarci, ali ne uvijek svi, već samo oni koji su zadovoljavali različite socijalne, obrazovne, rasne, etničke i religijske kriterije. Borba za opće pravo glasa koja se odvijala u 20. stoljeću te dobivanje općeg prava glasa, u najvećem broju država još uvijek nisu doveli do stvarnog sudjelovanja svih građana i građanki u demokratskim političkim procesima pri čemu su značajno podzastupljene žene.

Statistike pokazuju da žene na globalnoj razini zauzimaju tek 20,3% mjesta u parlamentima. Čak i u tzv. razvijenim demokracijama žene ne sudjeluju ravnopravno u politici. Primjerice, Malta ima 8,7% žena u parlamentu, Mađarska 8,8%, Irska 15,1% Švicarska 10,4%, SAD 17%, Italija 21,6%. U 9 zemalja svijeta više od 40% žena sudjeluje u radu parlamenta, a to su Ruanda, Andora, Kuba, Švedska, Sejšeli, Senegal, Finska, Južna Afrika i Nikaragva. U Saudijskoj Arabiji žene će prvi puta imati pravo glasa na lokalnim izborima koji će se održati 2015. godine.

Tri su ključna argumenta za povećanje sudjelovanja žena u demokratskim političkim procesima: demokratska pravda, korištenje potencijala i interesno zastupanje. U prvom argumentu radi se o tome da žene čine polovici ukupne populacije te da one imaju pravo na razmjernu zastupljenost u predstavničkim, izvršnim i sudskim tijelima u svojim državama. Drugi argument govori o tome da isključivanjem žena iz demokratskih političkih procesa isključujemo dragocjene vrijednosti koje te žene posjeduju - znanja, vještine i sposobnosti. Treći argument naglašava da žene imaju posebne interese te se isključenjem žena ti interesi nedovoljno zastupaju u donošenju političkih odluka (npr., briga oko djece još uvijek leži prvenstveno na ženama pa će one vjerojatno zastupati izgradnju vrtića, zaštitu reproduktivnog zdravlja, državnu novčanu pomoć za djecu i slično).

Postoji nekoliko osnovnih načina za povećanje broja žena u politici. Najprije treba raditi na promjeni rodno uvjetovanih stereotipa duboko uko-

rijenjenih u patrijarhalnom društvu koji kažu kako "žena nije za politiku". Javnim kampanjama i zagovaranjem sudjelovanja žena u politici možemo postići promjenu svijesti građanstva koje će postati sklonije glasovati za ženu. Potrebno je raditi na edukaciji i osnaživanju žena kako bi se one same što više uključivale u politiku te javno djelovale. Postoje i zakonodavni mehanizmi poput uvođenja kvota koje bi osigurale razmjernu zastupljenost žena na izbornim listama i/ili u predstavničkim i izvršnim tijelima. Zakonodavne kvote imaju npr. Ruanda, Belgija, Argentina. Političke stranke mogu svojim statutima dobrovoljno uvesti kvote koje će osigurati da žene budu ravnopravno prisutne u svim stranačkim tijelima i na izbornim listama. Stranačke kvote primjerice imaju Švedska, Norveška, Finska, Danska, Nizozemska i Njemačka. U nekim slučajevima radi se o kvotama isključivo za žene, dok se u drugima određuje maksimalan odnosno minimalan broj zastupnika nekog spola što znači da zastupljenost niti jednog spola ne može biti, recimo, iznad 60% odnosno ispod 40%. O kvotama postoje različita mišljenja. Protivnici kvota smatraju da njihovo uvođenje narušava kvalitetu kandidata i kandidatkinja, tj. izabranih članova i članica državnih tijela; da se radi o podcjenjivanju žena jer sve pametne i sposobne žene ionako dolaze na liste i budu izabrane, te da svatko treba ravnopravno sudjelovati u izbornoj utakmici i ne smije imati "privilegije" s obzirom na spol. Pobornici kvota prije svega naglašavaju ukorijenjenu društvenu neravnopravnost žena koje u startu zbog svog spola imaju manje šanse uspjeti u politici ako se uopće u nju uključe,

a u pravilu trebaju više raditi i biti pametnije i sposobnije od muškaraca da bi došle do iste razine na funkcijama koje oni obnašaju. Pobornici smatraju da je pozitivna akcija nužna kako bi se ženama uopće dalo šansu da iskažu svoje potencijale u politici.

Hrvatska se Zakonom o ravnopravnosti spolova iz 2008. godine opredijelila za rodno neutralne kvote na izbornim listama. Te kvote definiraju da na izbornim listama mora biti najmanje 40% podzastupljenog spola, no ne definiraju mjesta osoba različitog spola na izbornim listama. To u praksi može značiti da kvota može biti zadovoljena i ako žene zauzimaju 40% donjih mjesta na listama, što de fac-

to znači da one iako kandidirane neće biti i izabrane. Zakon je ostavio proces prilagodbe za ostvarenje kvota političkim strankama odnosno da kvote moraju biti postignute najkasnije do trećih redovitih izbora nakon donošenja Zakona. Prema posljednjem službenom tumačenju treći redoviti izbori se odnose na lokalne izbore 2017. godine odnosno na parlamentarne izbore 2019. godine. Tada će na snagu stupiti i sankcije za one političke stranke koje ne poštuju kvote i to u iznosu od 20 000 kuna za izborne liste općinskih vijeća, 40 000 kuna za izborne liste za gradskih vijeća i županijske skupštine te 50 000 kuna za izborne liste za Hrvatski sabor.

Politička participacija mladih žena u Hrvatskoj

“Mlade žene... vi ste, po mom mišljenju, sramotno neuke. Nikada niste došle do otkrića koje bi bilo od neke vrste značaja. Nikada niste uzdrmale carstvo ili vodile vojsku u bitku. Shakespeareove drame nisu vaše, i vi nikada niste barbarsku rasu uputile u blagodati civilizacije. Koji je vaš izgovor?” Virginia Woolf

Govoreći o političkoj participaciji, prije svega mislimo na sudjelovanje u procesima odlučivanja kroz različite institucionalne mehanizme. Sudjelovanje mladih u procesima odlučivanja ovisi o više faktora subjektivne i objektivne prirode. Smatraju li se mladi kompetentnima za sudjelovanje u političkim procesima te smatraju li takvo sudjelovanje uopće važnim i smislenim? Postoje li objektivne – institucionalne i društvene – prepreke sudjelovanju mladih u političkim procesima?

Kad promatramo političku participaciju mladih (muškaraca i žena) u Hrvatskoj, možemo reći da imamo jednu dobru i jednu lošu vijest. Loša je vijest da mladi imaju relativno loše mišljenje o demokraciji kao tipu političkog uređenja i da ih je mali broj politički aktivno što je rezultat nezainteresiranosti, kritičkog pogleda na politiku i društvene destimulacije da se uključe u politiku. Posljedica toga je da su mladi ispod prosjeka zastupljeni u strukturama vlasti. Istraživanje koje je proveo dr. sc. Berto Šalaj pokazalo je da čak 80,2% hrvatskih srednjoškolaraca nije zadovoljno razvojem i funkcioniranjem demokracije u Hrvatskoj pri čemu 30% njih nije sigurno ili ne zna da li je baš demokracija najbolji oblik vladavine, 14,2% nije sigurno ili ne zna da postoje i bolji oblici vladavine te da je čak 78,6% njih malo ili nimalo zainteresirano za politiku. Istraživanje dr. sc. Vlaste Ilišin pokazalo je da mladi razmjerno malo participiraju u političkim strankama (8,3%) i udrugama s političkim ciljevima iako su istodobno svjesni vlastite marginaliziranosti u društvu i traže promjenu svog statusa. Istraživanje je pokazalo da mladi ne sudjeluju u politici ili zato što ih ne zanima ili zato što im stariji ne ostavljaju dovoljno prostora ili zato što politiku općenito smatraju

nepoštenom i ne žele u njoj sudjelovati. Od osamostaljenja Hrvatske do danas, udio mladih u Hrvatskom saboru kretao se od 0 – 4%. Istraživanje udruge DIM, koje je provela dr. sc. Vlasta Ilišin, pokazalo je da je udio mladih u tijelima gradskih i županijskih vlasti u periodu 2005. – 2009. godina bio 6,3%.

Dobra je vijest da su među mladima koji jesu politički aktivni mlade žene zastupljenije u odnosu na generalno aktivne žene u politici. Na izbornim listama za parlamentarne izbore 2007. godine među mladim kandidatima i kandidatkinjama parlamentarnih stranaka, mlade žene činile su 38,15%. Nakon izbora 2007. godine, žene su činile oko 20% svih zastupnika/ca u Hrvatskom saboru, a mlade žene 66% svih mladih zastupnika/ca (ukupno ih je bilo 6) što pokazuje da su mlade žene zauzimale više pozicije na izbornim listama od mladih muškaraca. U sedam izbornih ciklusa od osamostaljenja, u Saboru je bilo 18 mladih zastupnika/ca od čega su polovica bile mlade žene.

Razlozi tome mogu biti višestruki. Može je, s jedne strane, da su mlade žene politički aktivnije, da su manje sklone ponašati se sukladno patrijarhalnim obrascima, da mladi općenito više vrednuju ravnopravnost spolova te da tako i mlade žene više dolaze do izražaja među mladima. S druge strane imamo mogućnost da političke stranke, time što stavljaju mlade žene na liste, ostvaruju zastupljenost dviju podzastupljenih skupina u političkim procesima: mladih i žena. Zanimljivo je da je u Hrvatskom saboru od svih mladih žena koje su bile zastupnice njih 8 bilo iz Socijaldemokratske partije (SDP) koja u Statut ima ugrađene i kvote za mlade i kvote za žene.

Žene i moć

*“Ne želim da žene imaju moć nad muškarcima, nego nad sobom.”
Mary Wollstonecraft*

Predodžba o “osnaživanju” u bliskoj je vezi s procesom usvajanja liderskih vještina. Osnaživanje može biti shvaćeno kao osnovni preduvjet ostvarenja liderskih potencijala – sredstvo razvoja vještina, postizanja neovisnosti i preuzimanja kontrole nad svojim životom te prihvaćanja moći koju sa sobom nose društveno odgovorne pozicije. Koncept ženskog osnaživanja je u skladu s osnovnim principima djelovanja većine ženskih nevladinih udruga feminističke provenijencije, kako u

Hrvatskoj tako i u svijetu. U okviru pokušaja integriranja mehanizama socijalne promocije žena unutar oficijelnih struktura, aspekt osnaživanja također je od velike važnosti i na njega bi sustavno trebalo obratiti pažnju. Značaj “osnaženosti” je prvi uvjet i osnovna pretpostavka bez koje je uživanje pripadajućih prava u sferi politike, ekonomije i društvenih odnosa generalno nemoguće, jednako kao i razvoj potencijala osobnosti.

Osnaživanje

Od esencijalnog je značaja podsjetiti se da je osnaživanje “odozdo” jedina metoda koja funkcionira u praksi i daje rezultate: žene ne mogu biti osnažene, one moraju same sebe osnažiti. Istovremeno, vanjske grupe ili organizacije mogu imati značajnu ulogu u smislu podržavanja aktivnosti i napora usmjerenih ka osnaživanju.

Ne postoji formula za osnaživanje, koja bi zadanim setom vježbi polučila rezultate. Umjesto toga, osnaživanje se najčešće definira kao *ostvarena mogućnost da žena slobodno i u punom smislu riječi razumije i izrazi svoje potrebe i mišljenje*. Osnaživanje neposredno jača kritičko mišljenje, uslijed čega je rezultat procesa osnaživanja uvijek na izvjesni način nepredvidljiv.

Tipovi moći

Ideja o “moći” nalazi se u osnovi termina “osnaživanje” i njezino djelovanje može biti shvaćeno na nekoliko načina.

“Moć nad” implicira odnos kontroliranja i/ili subordinacije i često je karakterizirana (društveno prihvatljivim) nasilnim ili prijetecim oblikom komunikacije. Ovaj tip odnosa može uzrokovati pasivno suprotstavljanje, ili stvoriti konflikt i konfrontaciju.

“Moć za” pretpostavlja moć donošenja odluka, rješavanja problema i može biti osnažujuća i kreativna.

“Moć sa” odnosi se na pojedince/ke orijentirane na zajednički sadržaj koji posjeduju sposobnost organiziranja i okupljanja drugih oko zajedničkog cilja.

“Moć iznutra” odnosi se na samopouzdanje, osviještenost i asertivnost.

Podrazumijeva da pojedinci/ke analizom i interiorizacijom vlastitog iskustva spoznaju kako “moć” djeluje u njihovom životu i imaju sposobnost utjecanja i mijenjanja u skladu s time.

Moć funkcionira na različitim razinama, na organizacijskoj, na razini kućanstva i individualnoj. U okvirima “moći nad” povećanje moći jedne grupe ili pojedinca/ke implicira slabljenje moći druge ili drugih te slijedom toga potencijalno vodi u konflikt. To također implicira mogućnost da osnaživanje žena povlači za sobom slabljenje moći muškaraca. Međutim, kao što je već rečeno, izražavanje moći nema kao nužnu pretpostavku dominaciju i podvrgavanje, a “moć za”, “moć sa”, “moć iznutra” javljaju se kao legitimni alternativni modeli. Koncept ženskog osnaživanja je orijentiran upravo na te participatorne forme dinamike moći.²

Rodni odnosi – Rod i moć

Tradicionalno žene i muškarci imaju drukčije uloge i pozicije u društvu, te im je stoga i odnos spram moći drukčiji. Kao rezultat djelatnosti kojima su se tradicionalno tijekom ljudske povijesti bavili, kod muškaraca se razumi-

jevanje moći razvilo na drukčiji način nego li je to slučaj kod žena (sudjelovanje u ratnim sukobima, upravljanje resursima, trgovina). Muškarci su imali prilike stjecati iskustvo u pregovaranju, nagovaranju i vođenju što je

² Oxaal Z. i Baden S. u izvještaju Rod i osnaživanje: definicije, pristupi i implikacije razvojnih smjernica, Institut za razvojne studije, Sveučilište u Essexu, Bridge, 1997:3

bitno različito iskustvo od žena koje su tradicionalno držale određene pozicije unutar obitelji, a vrlo malo unutar šire zajednice ili na grupnoj razini. U slučajevima kada su se žene uključivale u rad izvan kuće (tvornice, škole, administracija) rijetko se radilo o vodećim pozicijama.

Tradicionalno, žene nisu bile toliko isključene iz hraniteljskih uloga (osobito u teškim vremenima), ali rijetko je to bilo na nekim značajnim i profitabilnim ekonomskim pozicijama. Slično tome, žene nisu bile u potpunosti isključene iz djelovanja u politici, ali se rijetko moglo govoriti o realnim pozicijama moći.

U mnogim društvima, socijalne, političke i ekonomske barijere koje postoje uvelike otežavaju ženama pristup položajima koji sa sobom nose veću moć i odgovornost. Najčešće su te prepreke ustanovljene već u najranijoj dobi i kroz edukaciju i općeprihvaćeni socijalni kod su integrirane u sustav. Muškarci su češće odgajani u kompetitivnom duhu, što je ojačalo njihovo razumijevanje i korištenje dinamike moći.

Istraživanja pokazuju da su muškarci i žene slično orijentirani kada su u pitanju motivacija i ambicija, ali uslijed pritiska koji je rezultat socijalno konstruiranih odnosa, sloboda izbora je ograničena. Zbog toga se žene vrlo često ponašaju prema očekivanjima koje od njih postavlja socijalni kontekst, bi-

rajući ono što društvo za njih pretpostavlja kao "primjereno", umjesto onoga što je za njih na osobnoj razini najprihvatljivije. Žene također pokazuju manje samopouzdanja u odnosu na potencijalnu uspješnost ili sposobnost.³

Unatoč svemu, ženski odnos spram moći se evidentno mijenja i žene se u sve većem broju nalaze na vodećim pozicijama. Pritom se muškarci najčešće nalaze na pozicijama njihovih supervizora, a komunikacijske strategije i dinamika između spolova na radnom mjestu najčešće su refleksija različitog statusa.

Kao rezultat komunikacijskih stilova, obrazovanja i općeprihvaćenih rodnih uloga, žene na vodećim položajima unutar organizacija, institucija ili političkih stranaka viđene su na drukčiji način nego li je to slučaj sa standardnim muškarcima liderima. Najčešće se, bez obzira na kvalifikacije ili postignuća, muškarci percipiraju kao lideri te se može pretpostaviti da se moć muškarca (karakterizirana specifičnim komunikacijskim strategijama) smatra jednim legitimnim modelom.

Istraživanja pokazuju da postoje određene specifičnosti i razlike u tome kako muškarci i žene komuniciraju unutar grupe ili međusobno. Pokazuje da su muškarci skloni više govoriti od žena. Žene su sklonije prekidati govornika/cu da bi iskazale svoju podršku ili interes, dok su muškarci skloniji tome da prekidaju druge da bi sami preuzeli kontrolu nad konverzacijom.⁴

³ *The Psychology of Women: A Lifespan Perspective*, Claire A. Etaugh, Judith S. Bridges, Allyn and Bacon (Needham Heights: 2001), 206-208

⁴ Etaugh and Bridges, 285

Jedno istraživanje među studentskom populacijom pokazuje da mladi upravo one koji govore najviše smatraju i “najmoćnijima”.⁵

Žene liderice i voditeljice koje se nalaze u muškom okruženju često su pri svojim aktivnostima vođenja ograničavane na manje učinkovite oblike, pri

čemu ih vrednuju muškarci, postavljajući zahtjev da koriste muški stil. Dakle, da bi žene kao liderice bile shvaćene “ozbiljno” od njih se očekuje da iskazuju moć na muški način, ali im se to isto s druge strane često zamjera jer time ugrožavaju općeprihvaćene društvene norme.

Žene kao liderice

Kada se žene nađu na pozicijama moći, često su suočene s kontradiktornim očekivanjima koja se stavljaju pred njih. Naprimjer:

- » od liderica se očekuje da budu spremne na preuzimanje rizika, ali
- » im mogućnost neuspjeha nije dopuštena
- » liderice dobivaju kredibilitet pokazujući “jačinu” i strogoću, ali istovremeno
- » zamjera im se da nisu dovoljno “ženstvene”
- » liderice nužno moraju biti ambiciozne, ali ne mogu očekivati uvijek jednaki
- » tretman kao muškarci (jednaka plaća za jednaki rad ili mogućnost daljnjeg
- » napredovanja)
- » od liderica se očekuje da preuzimaju odgovornost, ali i da slijede savjete drugih

Od liderica se konstantno očekuje da dokazuju svoju kompetenciju, kredibilitet, snagu, iskustvo i često se pritom procjenjuju strože nego li je to slučaj s muškarcima (npr. strože im se procjenjuje osobni izgled, iskazivanje emocija u javnosti itd.).

Stoga postoji potreba za ženskim stilovima vođenja koji će biti prihvaćeni i respektirani u različitim socijalnim i profesionalnim područjima i koji će omogućavati ženama da iskažu moć i autoritet na njima primjerene i prihvatljive načine, ne oponašajući stereotipe vezane uz muškarce. Osnajivanje postavlja pred žene zahtjev za izazovom mijenjanja tradicionalnih spolnih i rodnih uloga, bilo da se to odnosi na poziciju na kojoj se nalaze, na posao koji rade, ili na stil vođenja i komunikacije kojim se služe.

⁵ Ibid., 286

Rodne predrasude

Predrasude koje se odnose na rodne uloge se najviše javljaju u slučajevima kršenja standardnih društvenih očekivanja. U skladu s time, za žene postoje poslovi i okruženja društveno prihvatljiva, i ona koja to nisu. Naprimjer: za ženu je prihvatljivije da vodi odjel za upravljanje ljudskim resursima u avionskoj kompaniji, nego da bude pilotkinja, društveno je prihvatljivije da žena bude šefica medicinskih sestara u bolnici nego šefica kirurgije ili ravnateljica bolnice. Postoji sumnjičavost i nepovjerenje prema ženama koje se nalaze na tipično muškim pozicijama ili koje manifestiraju osobine za koje se pretpostavlja da su svoj-

stvene muškarcima. U skladu s time za žene je daleko prihvatljivije da se koriste skrivenom ili indirektnom moći.

Ukratko, osobine koje su potrebne ženi da bi bila dobra liderica uglavnom nisu lako prihvaćene u radnim sredinama. Za kraj treba istaknuti da studije koje se bave istraživanjima o različitim percipiranju muškaraca i žena na pozicijama moći govore o tome da te razlike imaju manji značaj jednom kada žena dođe na poziciju moći, a najizraženije se manifestiraju tijekom samog procesa koji vodi do zauzimanja relevantnih društvenih pozicija.

Tehnike dominacije

Muškarci više sudjeluju u raspravama od žena, a to ne znači da žene nemaju svoje mišljenje. Naprotiv, to može značiti da ih se ignorira, podcjenjuje, terorizira, ismijava, izostavlja i marginalizira. Ne baš svaki put, ali često.

Biti izložena takvim tehnikama dominacije ne čini dobro samopouzdanju. Upotreba ovih tehnika nije ništa novo, već je samo jedno od mnogih sredstava kojima se dominantni ljudi služe kako bi zadržali moć. To ne znači da se tim tehnikama služe samo muškarci. Njima se koriste i muškarci i žene. Jači ih koriste protiv slabijih.

Ono što nekoga može uvjeriti da je izložen tehnikama dominacije jest broj ljudi koji prepoznaju te znakove i upoznati su sa situacijom, ali ne mogu imenovati ono o čemu se radi.

Identificirati tehnike dominacije i imenovati ih, jedan je od načina na koji ih možemo učiniti bezopasnima.

Tehnike dominacije koriste se gdje god postoji moć i utjecaj; u politici, u radu organizacija, na poslu, u medijima, u školi i području obrazovanja te u privatnim krugovima.

Tehnike dominacije dovode nas do vjetrovanja da s nama nešto nije u redu, da smo glupe. One oslabljuju naše samopouzdanje. Zato naučimo kako se ponašati dok smo njima izložene, ali ih izbjegavajmo koristiti na jednak način. Jeste li ikada doživjeli :

- » Da vam voditelj sastanka nije dao riječ kada ste tražili da govorite?
- » Da vam nisu dopustili govoriti na sastanku, na poslu ili u privatnom životu?
- » Da ono o čemu ste govorili nije spomenuto u medijima?

Jeste li primijetili kako je malo fotografija žena u medijima, a da i ne spominjemo sve one žene koje su izostavili iz povijesnih knjiga?

Povremeno se čini da su žene potpuno izbrisane iz muške memorije i svijesti, kada je riječ o organiziranju nekih odbora i komisija. Često čujemo kako je to sasvim slučajno, ali se prečesto ponavlja da bi bila čista slučajnost. Što mislite, kako bi muškarci reagirali ako bi neprekidno bili podcjenjivani? Naravno, ako ništa drugo, o tome bi progovorili, a to je upravo ono što i mi žene moramo učiniti.

Primjećujete li kako neki ljudi čitaju novine kada žene govore, mirno čavrljaju, zijevaju, pogledavaju se, lutaju pogledom po sobi, traže što će popiti, zapravo, čine sve, samo ne slušaju. Skreću svoju pažnju s vas i igraju na kartu trenutnih emocionalnih reakcija sudionika/ica sastanka. Vi možete također zahtijevati da u sobi bude tišina ili stati i gledati dok ne privučete pažnju. Ako s govornice ne dopire nikakav zvuk, svi će nastojati otkriti što se događa. Mnoge žene imaju iskustvo da ih drugi nisu slušali pa nisu mogli ni shvatiti o čemu je bilo riječi. Katkad to ima veze s činjenicom da žene dođu na red za raspravu na samom kraju, pa se onda zaključuje da više nema vremena za nova stajališta i nove elemente rasprave.

U drugim slučajevima ignorira se ono što govorite ili se tomu ne obraća pažnja, zbog toga jer ste žena. Ono što govorite ne smatra se važnim. Zbog toga nije iznenađujuće da na sastancima većina žena šuti. Teško je dati dobar savjet, ali u svakoj situaciji pokušajte izbjeći ispričavanje ili iskazivanje neopravdane nesigurnosti. Možete istupiti i reći kako nitko nije komentirao ono što ste govorili i zamoliti ih da to učine.

ISMIJAVANJE

Već smo spominjali na koji se način žene prikazuju u prizemnim šalama. To je ismijavanje. Naravno da mi znamo bili duhovite i smijati se na vlastiti račun. Ali nije dobra šala ono o čemu govorimo. Smijanje može biti vrlo neugodno za

osobu o kojoj se radi, a često je uključeno skupno ismijavanje žena. Ismijavanje može biti uvjetovano maštom ili predrasudama koje su muškarci stvorili. Naprimjer: "Kad navršši 40, zamijenit ću je za dvije od 20."

Žene su na sastancima često ismijavane. Ako su poprilično ismijane, ne mogu računati ni na kakvu političku

karijeru i bit će zadnje koje će to saznati. Vidimo li da netko žene ismijava, moramo reagirati.

NEDOSTATAK INFORMIRANOSTI

Muškarci izmjenjuju mnoge informacije koje žene ne dijele. Osobito je poznato kako se u političkoj sferi izmjenjuju informacije, formiraju mišljenja i donose odluke u zatvorenim krugovima. Momci, naprimjer, odlaze na pivo ili neko piće nakon sastanka, na “poslovni ručak”, ili, sasvim iskreno, jedan drugom prije sastanka prenose informacije. Žene ne pozivaju u te zatvorene krugove, ili jednostavno rečeno, one nemaju jednake mogućnosti da im se pridruže. Često se događa da, umjesto da sudjeluju, žene odlaze kući da bi zamijebile djevojku koja im čuva djecu. Što

više, malo žena zna za takve dogovore. Muškarci imaju mrežu neformalnih kanala informacija preko kojih odmah otvoreno obavještavaju jedan drugoga, dok žene, općenito govoreći, moraju biti zahvalne na oskudnim informacijama. To je igra koju igraju najaktivniji, no takvo se povjerenje rijetko dodjeljuje ženama.

Zato je važno da i žene pokrenu takvu mrežu i zajednički se pripreme prije sastanaka. Na taj se način možemo boriti i onda kada izgleda da je o svemu odlučeno i prije početka sastanka.

DVOSTRUKO KAŽNJAVANJE, OKRIVLJAVANJE I SRAMOĆENJE

Što god učinili krivo je. Ta se tehnika dominacije koristi nad onima prema kojima imamo predrasude.

Primjer: ženi koja se brine o kući i djeci rečeno je da je neodgovorna i ovisna jer nema plaćen posao i društvene odgovornosti i jer ne plaća porez. Rečeno joj je što bi sve trebala učiniti te da se od nje očekuju uistinu veli-

ke stvari koje mora ostvariti ako želi da je smatraju adekvatnom - dobrom majkom i suprugom. Sada mnogi misle da je nešto pomalo krivo u jednostavnom ostajanju kod kuće.

Ako se žena i majka zaposli, i možda postane aktivna i u sindikalnim poslovima i politici, kaže joj se da zane-maruje svoga muža i djecu - da te ak-

tivnosti idu na račun njezine obitelji, da misli samo na sebe itd. Ženama se govori i da mogu biti sretno što imaju tako pametne muževe, pune razumijevanja. Na žalost, često su žene one koje na taj način spotiču jedna drugu. Ovo moramo izbjeći.

Nije teško navesti žene da se osjećaju krivima ili osramoćenima. Nečista savjest i osjećaj neadekvatnosti vjerni su pratioci žene. Ne zato što ne znamo što smo sve razumno sposobne postići, već zato što svaka od nas gaji očekivanja, predrasude, maštanja i norme koje nas uvijek navode da vjerujemo kako bismo mogle biti bolje nego što jesmo.

Nečista savjest prema djeci, suprugu/partneru, obitelji, kolegama i prijateljima, naša je karakteristika. Najmanje nečiste savjesti osjećamo prema samoj sebi.

Koliko žena s kojima se loše postupa osjećaju kao da su same za to krive? Nije li ona sama bila ta koja je izazva-

la muškarca - možda baš to nije trebala reći ili učiniti?

Što je sa ženama koje su silovane? Koliko su puta čule optužbu da su izmislile napad ili da su trebale znati itd. Općenito govoreći, nalazimo se na krivom mjestu u krivo vrijeme. Isticale smo stražnjicu i nosile duboki dekolte - pa smo zato bile plijen. Ako se nešto dogodi, same smo za to krive.

U svakom slučaju, mi sigurno nismo krive. Uza sve to, takav je način razmišljanja veoma raširen, čak i među onima koji dijele pravdu. Žene se nevoljko podvrgavaju policijskoj istrazi i ispitivanju. Kažu da je to poput ponovnog proživljavanja silovanja. Sigurno je da nikako ne možemo biti odgovorne za nečiji napad na naše tijelo. Moramo predano raditi na našim osjećajima krivnje i srama. Oni nas sputavaju. To je zadaća koju moramo zajednički izvršiti. Preduvjet je da ne bacamo krivnju i ne sramotimo druge žene.

KRAĐA IDEJA

Svako toliko žene otkriju da muškarci ponavljaju njihove preporuke i komentare te da za to dobivaju pohvale i priznanja. Žene se povlače i ne znaju kako bi se u takvoj situaciji trebale ponašati.

Imate pravo biti ogorčene zbog toga što nije rečeno da je to zapravo bila vaša ideja. No mnoge žene misle da je izneseni problem važniji od toga. Nije toliko bitno sjećaju li se ostali da ste baš vi

postavili to pitanje. No trebalo bi biti. Ideje su bile vaše pa biste morali za njih dobiti i zaslužena priznanja, a ostali bi morali znati da ste vi bila ta koja je problem iznijela na vidjelo. Ovakve situacije imaju važnu ulogu u političkim karijerama. Možda će vas sljedeći put saslušati i uzeti u obzir vaša stajališta.

Često je ženama teško komentirati takve događaje te bi zato morale pažljivi-

vo slušati što druge žene govore. Ako primijetite da netko drugi iznosi zamisli vaše kolegice ili prijateljice, trebate

to komentirati (npr. "...prijedlog koji je Eva prva iznijela..." ili slično).

OMALOVAŽAVANJE I VRIJEĐANJE

Jedan od oblika verbalnog zlostavljanja je kada neka osoba taktično i namjerno podcjenjuje vašu sposobnost shvaćanja ili vas vrijeđa.

Ne dopustite da vas izrazi tipa "ti ne razumiješ", "nisi shvatila bit", "proturječiš sama sebi" obeshrabre. Vrlo je moguće da se osoba koja vam to govori nije jasno izrazila ili da vas uopće nije slušala.

Primjeri verbalnog maltretiranja mogu biti: Zar ne možeš prihvatiti šalu, curo? Što kažeš na to, prijateljice? Lijepa si kad se ljutiš!

Možda ste već doživjeli da voditelj sastanka ili sudionici rasprave zauzmu zaštitnički, očinski stav prema vama, npr. "Zar to nisi shvatila, dijete moje?" Ovo je način razoružavanja i neutraliziranja koji se primjenjuje nad nama i kojeg moramo biti svjesne.

Najbolje je ignorirati takve komentare, osim ako nemate spreman duhovit i jak odgovor. Na žalost, snažni odgovori, u pravilu, padnu nam na pamet kada je već kasno.

UPADICE

Muškarci s lakoćom monopoliziraju razgovore i rasprave. Američko je istraživanje pokazalo da 90% upadica potječe od muškaraca. Žene su izložene većem broju upadica od muškaraca.

Ako vas prekinu, morate dati do znanja da još niste gotovi. Zatražite pra-

vo da dovršite i recite da ste bili prekinuti. Nastavite i ne povlačite se dok god imate što reći. Ako se u prostori-ji čavrlja, pričekajte dok ne nastane tišina. Na taj će se način onaj koji vas prekida osjećati nelagodno i nepristojno, a ne vi.

Literatura za one koje žele znati više

Dileme obrazovanja za demokraciju: Što će škola demokraciji? Što će demokracija školi?, priredili Dvornik Srđan, Uzelac Maja, Heinrich Boll Stiftung Zagreb, Zagreb, 2003.

Feministička početnica – punilica, ur. Pasarić Maja, Centar za ženske studije, Zagreb

Feminizam za početnike, ur. Watkins Susan Alice, Rueda Marisa, Rodriguez Marta, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.

Holy Mirela, *Mitski aspekti ekofeminizma*, TIM press, Zagreb, 2007.

Ilišin Vlasta, *Mladi u lokalnoj vlasti u Hrvatskoj*, Zagreb, 2006.

Mladi: problem ili resurs, ur. Ilišin Vlasta, Radin Furio,, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, DIM, Zagreb, 2007.

Mladi uoči trećeg milenija, ur. Ilišin Vlasta, Radin Furio, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb, 2002.

Obje strane demokracije, ur. Broz Tajana, CESI, Zagreb, 2007.

Pateman Carole, *Ženski nered: Demokracija, feminizam i politička teorija*, Ženska infoteka, Zagreb, 1998.

Phillips Anne, *(O)Rađanje demokracije*, Ženska infoteka, Zagreb, 2001.

Rodna perspektiva u politici i praksi, ur. Obradović Dragišić Gordana, CESI, Zagreb, 2005.

Žene i vođenje, ur. Dubljević Maja, Galeković Sanja, Obradović-Dragišić Gordana, CESI, Zagreb, 2004.

Zakon o ravnopravnosti spolova, NN 82/08

Zakon o suzbijanju diskriminacije, NN 85/08, 112/12

